

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти

Кафедра початкової та дошкільної освіти

КУЗЬМИЧ ОЛЬГА ПЕТРІВНА
ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВА ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Магістерська робота

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 012 Дошкільна освіта

Науковий керівник:

доцент кафедри початкової

та дошкільної освіти,

кандидат педагогічних наук, доцент

Лозинська С.В.

Львів – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1.Зміст трудового виховання та формування елементарних трудових навичок дошкільників як педагогічна проблема	7
1.2. Вітчизняні педагоги та діячі про роль і місце трудового виховання у розвитку дитини-дошкільника	25
1.3. Психологічні основи розвитку самостійності дітей у трудовій діяльності	37
1.4. Методи трудового виховання	40
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВОЇ ПРАЦІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	48
2.1. Види дитячої праці та їх вплив на всебічний розвиток особистості дитини дошкільного віку	48
2.2. Форми організації праці дітей в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї	52
2.3. Умови організації трудової діяльності дітей	57
2.4. Аналіз ставлення сучасних дітей до праці	60
2.5. Емпіричне дослідження процесу формування навичок господарсько- побутової праці у дітей старшого дошкільного віку	63
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. На законодавчому рівні в Україні визнані пріоритетна роль дошкільної освіти як основи соціокультурного становлення особистості та необхідність створення належних умов для її здобуття. Закон «Про дошкільну освіту» став науковою і прикладною основою розвитку, виховання й навчання дитини, що ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання, досягненнях вітчизняної науки, надбаннях світового педагогічного досвіду, сприяє формуванню цінностей демократичного правового суспільства в Україні.

Зміст освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти (Базовий компонент, 2023), стратегія побудови якого відповідає Міжнародній конвенції ООН про права дитини (Міжнародна конвенція ООН, 1989), законам України «Про освіту» (Про освіту, 2017), «Про дошкільну освіту» (Про дошкільну освіту, 2001), «Про охорону дитинства» тощо. Базовий компонент – це державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини. Їх систематизовано за освітніми напрямками: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина в природному довкіллі», «Дитина у світі мистецтва», «Гра дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини», що забезпечує неперервність змісту освітніх напрямів дошкільної та початкової ланок. У документі окреслені умови, за яких вони можуть бути досягнуті. На реалізацію цього документа спрямовані Програми розвитку дітей дошкільного віку (Білан, 2022), рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Законодавчі акти у царині дошкільної освіти проголошують особистісно орієнтований підхід, що базується на визнанні дитини найвищою цінністю; становленні дошкільника як особистості, яка живе повноцінним життям, у якій збалансовані тенденції до самореалізації, саморозвитку і самозбереження.

В освітньому напрямі «Дитина у світі мистецтва» (змісті освіти «Предметний світ») Базового компонента акцентовано необхідність формування емоційної готовності до праці, елементарних умінь і навичок у різних видах праці, інтересу до світу праці дорослих людей. Важливим аспектом визначено індивідуальний та диференційований підходи до дитячої особистості (врахування інтересів, уподобань, здібностей, засвоєних умінь, особистісних симпатій при постановці трудових завдань, об'єднанні дітей у робочі підгрупи тощо) й моральну вмотивованість дитячої праці. Вчені вказують на важливість відмови від авторитарності, жорсткої регламентації трудової діяльності, наголошують на важливості організації роботи з невеликими групами дітей в атмосфері відвертості, доброзичливості, взаємодопомоги, творчого пошуку, адже саме у такий спосіб закладаються найвищі особистісні цінності: гуманність, шляхетність, самостійність, працелюбність, відповідальність тощо.

Особливим потенціалом для організації трудового виховання дітей та формування у них елементарних трудових навичок володіє українська народна педагогіка, у якій особливо велика увага приділялася трудовій діяльності, зокрема трудовому вихованню дітей, підготовці їх до праці, про що свідчать колискові пісні, потішки, заклички, загадки, прислів'я, приказки, примовки тощо.

Проблема праці і трудового виховання була і залишається актуальною та інтердисциплінарною. У різні часи філософи, учені, письменники, педагоги, державні та політичні діячі вважали культ праці найважливішим чинником життєдіяльності людини. В умовах сьогодення ставлення до праці та зміст трудового виховання дітей і молоді значно змінилися, проте їхня актуальність зберігається. Під впливом науково-технічного прогресу та масової інформатизації суспільного життя зміст і завдання трудової діяльності змінилися. Важливим завдання педагогіки задля розвитку суспільства є утвердження у державі та в окремій родині культу праці, залучення кожної

дитини з раннього віку до посиленої трудової діяльності з урахуванням її анатомо-фізіологічних та психічних можливостей, адже дитина самою природою спрямована на певну трудову діяльність.

Уважаємо, що трудове виховання створює можливість самостійного внеску дитини в особистісне зростання, сприяючи повноті реалізації своїх сил, набуттю самостійності, що, безперечно, важливо для становлення особистості у дошкільному дитинстві.

Питання становлення та розвитку українського дошкільного виховання були об'єктом дослідження багатьох українських педагогів. Так, сучасний стан та історію розвитку дошкільного виховання в Україні висвітлюють такі науковці, як: Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Е. Вільчковський, М. Зубалій, О. Кононко, Н. Кривошея, М. Крулехт, М. Машовець, Т. Пантюк, Т. Пироженко, Т. Поніманська, Н. Слюсаренко.

Дисертаційні дослідження С. Абрамсона, Л. Батлиної, Т. Головань, О. Донченко, Ю. Калічак, З. Нагачевської, С. Попиченко, І. Сойко, І. Улюкаєвої, Т. Філімонової присвячено проблемі розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні. Особливості виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності розглядає М. Мельничук.

Об'єкт дослідження – процес трудового виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – господарсько-побутова праця дітей дошкільного віку, її виховний аспект.

Мета дослідження полягає в аналізі проблеми трудового виховання дітей дошкільного віку, а саме використання господарсько-побутової праці у всебічному вихованні дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети були поставлені такі **завдання дослідження**:

- проаналізувати проблему трудового виховання у дошкільній педагогіці;
- визначити психологічні основи розвитку самостійності дітей у трудовій діяльності;

- окреслити види, форми, методи й умови трудового виховання дошкільників;
- визначити рівень розвитку навичок господарсько-побутової праці старших дошкільників;
- практично дослідити умови формування у дітей старшого дошкільного віку позитивного ставлення до господарсько-побутової праці.

У процесі роботи над дослідженням було використано комплекс **методів**, серед яких:

- *теоретичні*: вивчення теоретичних і практичних аспектів досліджуваної проблеми, аналіз документації, порівняння здобутих даних, узагальнення і систематизація джерельної бази з проблеми дослідження;
- *емпіричні*: спостереження, бесіда, опитування, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), аналіз результатів діяльності, узагальнення матеріалів дослідження.

У процесі кількісного аналізу одержаних даних застосовувались методи *математичної статистики*, а також використовувались *графічні форми* відображення отриманої в ході дослідження інформації (діаграми, таблиці, рисунки).

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення, висновки, рекомендації, обґрунтовані у дослідженні, знайшли практичне втілення у фаховій діяльності автора. Результати дослідження також можуть бути використані в освітньому процесі закладів дошкільної освіти у практичній діяльності вихователів, батьків психологів під час здійснення освітніх процесів.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 89 сторінок, з яких 76 сторінок основного тексту. У список використаних джерел увійшло 70 найменування.

ВИСНОВКИ

Встановлено, що проблема трудового виховання дошкільників досліджувалася у кількох напрямках: як складова різнобічного розвитку особистості; як один із напрямів роботи суспільного дошкілля в історичній ретроспективі; як важлива складова наукової спадщини низки персоналій.

Чимало праць присвячені питанням підготовки педагогів до здійснення трудового виховання дошкільників. Зазначено, що окреслена проблематика отримала розробку у працях сучасних науковців (М. Мельничук, Т. Поніманська), а також знайшла відображення у нормативних документах, якими регламентується діяльність сучасного суспільного дошкілля (Базовий компонент дошкільної освіти). У роботі проаналізовано Концепцію побудови українського дитячого садка. Науковість, логічність, досконалість, природовідповідність, тісний зв'язок з життям концепції були перевірені часом і залишаються значимим науковим доробком і сьогодні. Трудове виховання розглядалося як можливість і засіб для розвитку дитини, відповідного навчання і прилучення до цінностей суспільства.

Трудове виховання учені трактують як систему виховних впливів, яка передбачає залучення дітей і юнацтва з метою їх загального розвитку для трудової діяльності. Вчені наголошують, що конкретний характер трудового виховання та його місце у системі виховання визначаються певними історичними умовами.

Працю людини вчені визначають підґрунтям успішного розвитку держави, її соціально-економічного, духовного, наукового, культурно-освітнього поступу. Саме тому раннє трудове виховання й формування у дитини-дошкільника елементарних трудових навичок трактується вченими-педагогами як важлива складова цілісного становлення особистості на засадах свободи, відповідальності, творчості, самостійності.

У роботі проаналізовано методи й умови трудового виховання дошкільників, вказано на завдання, які покликані виконувати ці установи,

акцентовано на важливості повернення до народнопедагогічних засад трудового виховання дошкільників, а також окреслено види і форми трудового виховання дошкільників.

Встановлено, що дитячій праці притаманні такі особливості: посиленість, самостійність, творчий характер, соціальна спрямованість тощо).

Зазначено, що найважливішим для формування трудових навичок є дитячий вік, коли пластичність людської психіки дає змогу легко пристосовуватися до умов певної діяльності і засвоювати ті чи інші трудові вміння, а потім використовувати їх.

Висвітлено особливості формування елементарних трудових навичок у різних видах праці у дітей дошкільного віку

Встановлено, що основними видами дитячої праці є самообслуговування, господарсько-побутова праця, праця у природі, а також ручна праця; визначено завдання та зміст кожного з них.

У роботі наголошено на винятковій ролі вільної творчої діяльності як основної форми трудового виховання дошкільників, а також окреслено ті організаційні форми та види роботи з вихованцями, які застосовуються найчастіше.

Наше дослідження показало, що формування навичок і позитивного ставлення старших дошкільників до праці відбувається в процесі прямого чи опосередкованого керівництва дорослого вихователя, і не є стихійним процесом. Залучення малоактивних дітей, усвідомлення ними значущості господарсько-побутової праці відбувається найуспішніше в процесі виконання ними доручень.

Проведений експеримент показав, що розвиток позитивного ставлення дітей до господарсько-побутової праці буде ефективним, якщо педагог створює умови:

- стимулює розвиток старших дошкільників шляхом створення предметних умов для господарсько-побутової праці;

- заохочує ініціативу дітей у прагненні помітити й усунути порушення порядку в групі і на ділянці;
- пропонує дітям колективні та індивідуальні доручення господарсько-побутового характеру.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Надалі залишаються актуальними питання, пов'язані з визначенням психолого-педагогічних умов організації трудового виховання дітей дошкільного віку у вітчизняних закладах дошкільної освіти, удосконаленням системи трудового виховання дошкільників на основі запозичення кращого досвіду передових країн світу, підготовкою майбутніх педагогів до формування елементарних трудових навичок вихованців сучасних закладів дошкільної освіти тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. Ознайомлення дітей з працею К., 1988. 176 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція: дод. до наказу М-ва освіти і науки України від 12.01. 2021 р. № 33. Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0615736-12> (дата звернення: 28.07.2023).
3. Беленька Г. Види дитячої праці та їх вплив на розвиток особистості у дошкільному віці. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2010. № 1. С. 22 – 27.
4. Беленька Г. В. Зростання дошкільника в праці. К. : Шк. світ, 2010. 112 с.
5. Беленька Г. Ким хочуть стати наші діти? *Дошкільне виховання*. 2008. № 5. С. 5 – 6.
6. Беленька Г. Осінні радощі та турботи біля квітника. *Дошкільне виховання*. 2013. № 8. С. 20 – 22.
7. Беленька Г. Як ставляться діти до наших професій. *Дошкільне виховання*. 2010. № 6. С. 24 – 26.
8. Беленька Г. Виховання елементів культури праці у дітей старшого дошкільного віку. *Виховання дошкільника в праці [2-ге вид.]*. К., 2002. С. 44 – 59.
9. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. Білан, Л. Возна, О. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2022. – 216 с.
10. Бондаренко Т. У світ професій. *Дошкільне виховання*. 2009. № 12. С.12 – 15.
11. Борисова З. И., Введенська Т. В. Виховання в праці [Текст] К.: Радянська школа, 1977. 80 с.
12. Ведмеденко Д. В. Від інтересу до працьовитості. *Дошкільне виховання*, 2008. № 4. С. 12 – 14.
13. Ведмеденко Д. В., Шаплавський М. В. Виховання у дітей дошкільного віку інтересу до трудової діяльності Чернігів: Золоті литаври. 2003. 80 с.

14. Вербинський В. Трудове виховання – шлях до формування особистості. *Рідна школа*, 2008. № 7 – 8. С. 7 – 8.
15. Виховання дошкільника в праці. К., 2002. 112 с.
16. Вихрущ А. Система трудового виховання: закономірності становлення і розвитку. *Трудова підготовка в закладах освіти*, 1998. № 3. С. 28 – 34.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375с.
18. Долинна О., Низковська О. Праця як засіб формування предметно-практичної компетенції дітей. *Дошкільне виховання*, 2012. № 9. С. 22 – 27.
19. Дошкільникам про професії. Х.: Вид група „Основа”, 2010. с. 128
20. Закон України «Про дошкільну освіту» : за станом на 25 листопада 2017 року. *Верховна Рада України*. Офіц. вид. К. : Парламентське видавництво, 2017. 31 с.
21. Закон України «Про освіту» : за станом на 8 грудня 2017 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парламентське видавництво, 2017. – 40 с.
22. Козловська І. М. Словник-довідник педагога-науковця. Львів : Сполом, 2006. 74 с.
23. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
24. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному віці : навчальний посібник. К. : Освіта, 2008. 198 с.
25. Кривошея Н. Б. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з працею дорослих як засіб початкового економічного виховання: *Автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки»*, 1997. 24 с.
26. Кузьмич О. Форми організації праці дітей в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї. Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Педагогічна освіта у світлі реформ та викликів». Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023., 66-68

27. Кузьмич О. Види дитячої праці та їх вплив на всебічний розвиток особистості дитини дошкільного віку «Освітній альманах» [вступ. слово, впоряд., заг. редак. Н. Мачинської]. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. 6., 230-234.
28. Куріпта В. І. Цікавий світ професій. *Розкази онуку*, 2007. № 5. С. 116 – 121.
29. Лозинська С. Вітчизняні педагоги-дошкільники про роль і місце трудового виховання в розвитку дитини (історичний аспект). *Педагогічний альманах: Збірник наукових праць / Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»*, 2013. № 20. С.298 – 301.
30. Лозинська С. До питання про форми організації трудової діяльності дітей дошкільного віку у 30-х роках ХХ ст. *Наукові записки. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*, 2011. № 97. С. 126 – 132.
31. Лозинська С. Організація праці в природі з дітьми дошкільного віку у 30-х роках ХХ століття. *Теорія та методика навчання та виховання. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*, 2011. № 29. С. 170 – 174.
32. Лозинська С. Політехнізм у світлі розвитку дошкільної освіти 30-х років ХХ століття. *Молодь і ринок*, 2011. № 4. С. 80 – 87.
33. Лозинська С. Софія Русова про трудове виховання дошкільників. *Наукові записки. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*, 2010. № 89. С. 103 – 110.
34. Лозинська С. Суспільно-педагогічні умови організації трудового виховання та формування елементарних трудових навичок дітей дошкільного віку . *Наукові записки. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*, 2013. № 114. С. 125 – 130.
35. Лозинська С.В. Формування елементарних трудових навичок дошкільників як педагогічна проблема. *Perspektywy rozwoju badań naukowych w 21 wieku 27.02.2013 – 28.02.2013 Щецин / Szczecin* 64с. С.62 – 64.

36. Лозинська С.В. Сутність та зміст трудового виховання дітей дошкільного віку / *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Тези I Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 21 – 23 листопада 2013 року)*. Дрогобич : Посвіт, 2013. – 328 с. С. 212 – 214.
37. Лозинська С.В., Пантюк Т.І. Дошкільна педагогіка: методичні рекомендації щодо вивчення курсу [для підготовки фахівців (ОКР «Бакалавр» напряму «Дошкільна освіта»] : *навчально-методичний посібник – Дрогобич* : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка 2011. 118 с.
38. Лозинська С.В.. Педагоги Галичини початку ХХ століття про естетичне виховання дошкільників Асоціація «Новий Акрополь» Філософський факультет КНУ імені Тараса Шевченка Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України Національний університет театру, кіно і телебачення ім. І.К. Карпенка-Карого VIII міжнародна наукова конференція ТРАДИЦІЯ І КУЛЬТУРА Прекрасне у духовному потенціалі людства Київ, 11-12 червня 2010 р. С. 1 – 4.
39. Маршицька В.В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку. – Рукопис. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2003*
40. Машовець М. Даруємо радість праці. Дошкільне виховання. 2006. № 5. С. 7 – 9; № 6. С. 10 – 11.
41. Машовець М. А. Педагогічні умови наступності у трудовому вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки”* К., 1994. 26 с.

42. Мельничук М. І. Виховання дітей дошкільного віку в трудовій діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теорія та історія педагогіки”/К., 1995. 27 с.
43. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку. За ред. Т.О. Пироженко : В 2 ч. К. : КС «SIGNATURE», 2002. 134 с.
44. Пантюк М.П. Оцінка праці та трудового виховання у педагогічній спадщині К. Ушинського. *Молодь і ринок* : Щоквартальний науково-педагогічний та економічний журнал. 2003. № 4 (6). С. 18 – 20.
45. Пантюк Т.І. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання. *Навчально-методичний посібник*. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2007. 75 с.
46. Педагогіка : навчальний посібник. В.М. Галузяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. – 2-е вид., випр. і доп. Вінниця : Книга-Вега, 2003. 416 с.
47. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка [Текст] : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2016. 456 с.
48. Попиченко С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). К. : Просвіта, 2001. 154 с.
49. Русова С. В дитячому садку. Полтава, 1919. 20 с.
50. Русова С. Вибрані педагогічні твори. К. : “Освіта“, 1996. 304 с.
51. Русова С. Дитячий Сад на національному ґрунті. *Світло*. 1910. № 3. С. 44 – 54.
52. Русова С. Дошкільне виховання. *Світло*. 1913. № 1. С.20 – 26. № 2. С. 42–49. №3. – С. 7–14.
53. Русова С. Дошкільне виховання. К.Б. в., 1919. 84 с.
54. Русова С. Дошкільне виховання. Катеринослав, 1918. 162 с.
55. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання. *Світло*. 1912. № 4. С. 15 – 26.

56. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання. Світло. 1913. № 5. С. 15 – 22.
57. Савчин М. В. Вікова психологія: *Навчальний посібник*. 2-ге вид. К. : Академвидав, 2009. 360 с.
58. Слюсаренко Н. В. Категорійно-поняттєвий апарат проблеми трудової підготовки підростаючого покоління. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 47*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2008. С. 63 – 69.
59. Слюсаренко Н.В. Трудове виховання в спадщині В. Сухомлинського. *Наукові записки. Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 90 – 95.
60. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори. У двох томах. Т. 1: Українське національне виховання. Івано-Франківськ – Коломия : Вид. поліграфічне товариство «Вік», 2012. 464 с.
61. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори. У двох томах. – Т. 2 : Українська етнопедагогіка. Івано-Франківськ – Коломия : Вид. поліграфічне товариство «Вік», 2011. 520 с.
62. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості *Вибрані твори: В 5 т. Т. 1*. К. : 1976. – 166 с.
63. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. К. : Рад. школа, 1988. 304 с.
64. Трудове виховання старших дошкільників Х. : Вид. група «Основа», 2013. 143 с.
65. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, ЛТД.”, 2008. 231 с.
66. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. *Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. Т. 1*. К.: Радянська школа, 1983. 107 с.
67. Фасолько Т.С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. *Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка*. Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2000

68. Шадаева Г. П. Большая книга профессий для самых маленьких. М.: Эксмо, 2005. 239 с
69. Шапаренко Х.А. Акмеологічне проектування процесу формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу : *навч. посіб. для студ. напряму підготовки 6.010101 Дошкільна освіта і 7.01010101 Дошкільна освіта*. Харків : ПП «Ранок-НТ», 2012. – 196с.
70. Швайка Л.А. Організація трудової діяльності в дитячому садку. Х. : Вид.група „Основа”, 2008. – 187 с.: іл..